

บทที่ ๔

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

พระมหาพุทธพิชาญ โยธาสโน

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทเรียนนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยสุโขทัยได้
๒. อธิบายการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้
๓. อธิบายการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงธนบุรีได้
๔. อธิบายการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑-๔ ได้
๕. อธิบายการกำเนิดธรรมเนียมปฏิบัติกนิกายได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยกรุงสุโขทัย
- การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา
- การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยกรุงธนบุรี
- การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
- กำเนิดธรรมเนียมปฏิบัติกนิกาย

การที่มีผู้คนเป็นจำนวนมากที่อยู่ร่วมกัน ย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทฤษฎีหรือความประพจน์ที่แตกต่างกัน การขัดแย้งใช้ว่าเป็นเรื่องที่เสียอย่างเดียว แต่บางครั้งความขัดแย้งก็นำพาให้เกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีก็มี ในสังคมของพระสงฆ์เองก็เช่นเดียวกัน จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าในสังคมของคณะสงฆ์เองก็มีความขัดแย้งกันอยู่ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน แม้แต่ในประเทศไทยก็มีเหตุการณ์ที่น่าศึกษาอยู่มาก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยกรุงสุโขทัย

ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรพุกามและกัมพูชาเสื่อมอำนาจลงแล้ว คนไทยก็ตั้งตัวเป็นอิสระขึ้นได้ ทางตอนเหนือเกิดอาณาจักรล้านนา ทางใต้ลงมาเกิดอาณาจักรสุโขทัย ในขณะเดียวกันอาณาจักรสุโขทัยก็ได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาจากอาณาจักรศรีวิชัย (นครศรีธรรมราช) ซึ่งมีพระสงฆ์ไทยและพระสงฆ์จากศรีลังกา มาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัย จนได้รับความนับถืออย่างรวดเร็วและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในสมัยนั้น

พ.ศ.๑๘๒๐ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชย์ และสถาปนาพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์และก็ได้อาราธนาพระมหาเถรสังฆราช จากเมืองนครศรีธรรมราชมาพำนักอยู่ ณ วัดอรัญญิก ในกรุงสุโขทัย พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จึงเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่บัดนั้นเป็นมา ในยุคแรกๆ มีพระสงฆ์อยู่ ๒ พวก คือ คณะสงฆ์เดิมที่อยู่ก่อนแล้วและพระสงฆ์ลังกาวงศ์ และในที่สุดก็ได้รวมกันเป็นนิกายเดียวกัน

พ.ศ.๑๘๙๗ พระเจ้าลิไท กษัตริย์พระองค์ที่ ๕ แห่งกรุงสุโขทัยเสด็จขึ้นครองราชย์ ได้ทรงอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชเมืองลังกานามว่า สุมณเถระ เข้ามาสู่กรุงสุโขทัยในพ.ศ.๑๙๐๔^๑ ครั้นออกพรรษาแล้ว พระองค์ก็ได้ทรงเสด็จออกผนวชชั่วคราว ณ วัดอรัญญิกและได้ทรงนิพนธ์หนังสือ เถภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑.๑. รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยสุโขทัย

พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานลัทธิลังกาวงศ์ โดยผ่านทางอาณาจักรศรีวิชัย (นครศรีธรรมราช) ที่กรุงสุโขทัยได้รับมา และเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แพร่เข้ามาสู่กรุงสุโขทัยมีรายละเอียดที่พอจะสรุปได้ดังนี้

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย พระเจ้าปรักกมพาหุเสด็จขึ้นครองราชย์ในประเทศลังกา พ.ศ.๑๖๙๖ พระองค์ทรงฟื้นฟูทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการทำสังคายนาครั้งที่ ๗ ขึ้น พระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรืองในประเทศลังกาทั้งในด้านการศึกษาการปฏิบัติธรรม กิตติศัพท์ได้เลื่องลือไปถึงประเทศพม่า พระสงฆ์จากเมืองพุกามและพระสงฆ์ขามอญได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัย และได้อุปสมบทใหม่ในคณะสงฆ์ลังกาต่อจากพระสงฆ์ที่อุปสมบทใหม่ ได้พาพระสงฆ์จากลังกา กลับมายังเมืองพุกามและเมืองมอญตั้งคณะลังกาวงศ์ขึ้นในประเทศพม่าจนได้รับความศรัทธาเลื่อมใสจากประชาชนทั้งสองเมือง คือเมืองพุกามและมอญ ต่อมาพระสงฆ์ชาวลังกาชื่อ ราหุล ได้จาริกจากเมืองพุกามาตั้งคณะลังกาวงศ์ขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช จนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของประชาชนจนพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองที่นครศรีธรรมราช

ต่อมาเมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ พระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธา จึงได้โปรดอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชจากเมืองนครศรีธรรมราชมาตั้งสำนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ วัดอรัญญิก ในกรุงสุโขทัย ดังปรากฏในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ ข้อความว่า “เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวง (รู้หลัก) กว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูก (จาริก) แต่เมืองนครศรีธรรมราชมา”^๒

^๑ พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๗.

^๒ จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๑๓-๑๔.

ข้อความในศิลาจารึกดังกล่าวแสดงว่า ก่อนที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชจะอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ลี้ลับกวางศนั้น กรุงสุโขทัยมีพระสงฆ์ฝ่ายหินยานอยู่ก่อนแล้วซึ่งศิลาจารึกเรียกว่า “ปุครู” ซึ่งก็หมายถึง “พระครู” นั่นเอง พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเลื่อมใสมหาเถรสังฆราช เพราะว่าท่านศึกษาจบพระไตรปิฎกและเป็นผู้รอบรู้อย่างยิ่งกว่าพระครูทุกรูปในกรุงสุโขทัยในระยะแรก คงมีพระสงฆ์ ๒ คณะในกรุงสุโขทัย คือคณะสงฆ์ฝ่ายหินยานซึ่งมีอยู่เดิมตั้งแต่รัชสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์คณะหนึ่ง และคณะสงฆ์ฝ่ายหินยานแบบลังกาวงศ์ที่จาริกมาจากนครศรีธรรมราชอีกคณะหนึ่ง พระสงฆ์คณะเดิมได้ยู่รวมเป็นคณะเดียวกันกับพระสงฆ์ลังกาวงศ์ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช³ ในรัชกาลนี้ไม่ปรากฏว่ามีการจัดรูปแบบองค์กรปกครองสงฆ์แต่อย่างใด

การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์มีปรากฏเป็นแบบแผนชัดเจน ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทผู้ทรงอาราธนาพระมหาสมณสังฆราชจากเมืองนครพินมาตั้งสำนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ วัดป่ามะม่วงในกรุงสุโขทัย ใน พ.ศ.๑๙๐๔ ดังข้อความตอนหนึ่งในหลักศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงเป็นภาษาเขมรที่ว่า

“สมเด็จพระพิตรทรงใช้ราชบัณฑิตไปอาราธนาพระมหาสมณสังฆราชผู้มีศีลเรียน จบพระไตรปิฎก ซึ่งสถิตอยู่ในลังกาทวีป ซึ่งมีศิลาจารคล้ายพระชินาสพทั้งหลายในโบราณจากนครพิน”⁴

การที่พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงอาราธนาพระมหาสมณสังฆราชมายังกรุงสุโขทัยนี้ ทำให้สถานภาพของพระสงฆ์คณะลังกาวงศ์มีความมั่นคงยิ่งขึ้น อีกทั้งพระสงฆ์ในคณะลังกาวงศ์ เป็นพระนักปฏิบัติกรรมฐานนิยมพำนักอยู่ในวัดที่ห่างไกลจากตัวเมือง คณะนี้จึงมีชื่อเรียกในสมัยนั้นว่า คณะอรัญญวาสี หมายถึงกลุ่มพระสงฆ์ที่พำนักอยู่ในวัดป่าอันแตกต่างจากพระสงฆ์ฝ่ายที่อยู่ในกรุงสุโขทัยแต่เดิม พระสงฆ์กลุ่มหลังนี้เรียกว่า คณะคามวาสี หมายถึง กลุ่มพระสงฆ์ที่พำนักอยู่ในวัดซึ่งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านหรือตัวเมือง พระสงฆ์กลุ่มนี้เป็นพระสายนักวิชาการจะศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลัก

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัย จึงมีการจัดรูปแบบการปกครององค์กรสงฆ์ โดยแบ่งแยกออกเป็น ๒ คณะด้วยกันคือ คณะคามวาสีและคณะอรัญญวาสี ในหนังสือพงศาวดารเหนือบันทึกการแบ่งคณะสงฆ์เป็นสองฝ่ายนี้ โดยเรียกคณะคามวาสีว่า คณะฝ่ายขวา และเรียกคณะอรัญญวาสีว่า คณะฝ่ายซ้าย ๒ คณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายแยกการปกครองเป็นอิสระจากกัน แต่ละคณะก็มีเจ้าคณะผู้ปกครองบังคับบัญชาสูงสุดเป็นของตนเองเรียกว่า พระสังฆราช ด้วยเหตุนี้ในสมัยกรุงสุโขทัยจึงมีพระสังฆนายกหรือประมุขสงฆ์ ๒ รูปคือ พระสังฆราชคณะคามวาสีและพระสังฆราชคณะอรัญญวาสี เช่นใน พ.ศ. ๑๙๔๙ พระบรมครูติโลกติลกิตรัตนศีลคันทรวาสิ ธรรมกิตติ สังฆราชมหาสมณเจ้าสถิต ณ วัดป่าแดงทรงเป็นพระสังฆราชคณะอรัญญวาสี ในเวลาเดียวกันนั้น พระสังฆราชญาณรุจิรมหาเถรทรงเป็นพระสังฆราชของคณะคามวาสี⁵

การปกครองคณะสงฆ์ในหัวเมืองที่สำคัญๆ นอกจากกรุงสุโขทัยพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระสังฆราชประจำตำแหน่งหัวเมือง ในลักษณะเดียวกันกับที่ทรงแต่งตั้งเจ้าประเทศราชไปครองหัวเมืองใหญ่ ในฝ่ายอาณาจักรในสมัยกรุงสุโขทัยจึงมีพระสังฆราชหลายองค์ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

“ในประเทศสยาม เมื่อพระนครสุโขทัยเป็นราชธานีเห็นจะมีพระสังฆราชกว่าองค์เดียว ด้วยวิธีการปกครองพระราชอาณาจักรในครั้งนั้นหัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลราชธานีเป็นเมืองประเทศราชโดยมาก แม้เมืองที่อยู่ใกล้ราชธานีที่เป็นเมืองใหญ่ก็ตั้งเจ้านายในราชวงศ์ออกไปปกครองอย่างทำนองเจ้าประเทศราช เมืองใหญ่เมืองหนึ่งน่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่งเป็นสังฆปริณายกของสังฆบริษัทตลอดเขตเมืองนั้น”⁶

เป็นธรรมเนียมว่าการสถาปนาพระสังฆราช จะต้องได้รับการสถาปนาจากพระมหากษัตริย์เท่านั้น ดังนั้นพระสังฆราชจึงขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ และในขณะเดียวกันพระสังฆราชก็จะปกครอง บังคับบัญชาพระสงฆ์ผู้อยู่ภายใต้ปกครองรองลง

³ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา : คณะสงฆ์วัดพระพิเรนทร์พิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธาร, (กรุงเทพฯ: ๒๕๑๔), หน้า ๗๐.

⁴ จารึกสมัยสุโขทัย อ่างแล้ว, หน้า ๒๓๔.

⁵ วิเชียร อากาศฤกษ์และสุนทร สุภูตะโยธิน, ประวัติสมณศักดิ์และพัฒนยศ, (กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๘.

⁶ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๖๕.

ไปตามลำดับชั้นคือพระครูและเจ้าอาวาส โดยสรุปแล้วการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัย มีลักษณะการปกครองแบ่งเป็น ๒ คณะ ได้แก่

๑. คณะอรัญญวาสี คือพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตนเองอย่างเคร่งครัดตามพระธรรมวินัย จะหลีกเลี่ยงอยู่ตามป่าเขาหรือที่ห่างไกลจากย่านชุมชนหรือที่เรารู้จักกันในนามว่า “พระสายวิปัสสนาธุระ” นั่นเอง

๒. คณะคามวาสี คือพระสงฆ์ที่ใส่ใจในเรื่องของการศึกษาสายพระปริยัติธรรม มุ่งเน้นศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนาอยู่ร่วมกับหมู่บ้านหรือชุมชนนั้นๆ หรือที่เราเรียกกันภายหลังว่า “พระสายคันถธุระ”

การปกครองพระสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยพระสังฆราชในราชธานี คณะคามวาสีฝ่ายขวาและพระสังฆราชคณะอรัญญวาสีฝ่ายซ้าย ทั้งสองก็จะปกครองบังคับบัญชาพระสงฆ์ ราชหัวเมืองต่างๆ ซึ่งได้แก่

ทิศเหนือ มีเมืองศรีสัชนาลัย เป็นเมืองสำคัญรองจากกรุงสุโขทัย ผู้ปกครองเมืองศรีสัชนาลัย มีบรรดาศักดิ์เป็นอุปราช ที่จะได้สืบราชสมบัติต่อไป มีพระสังฆราชหัวเมืองปกครองดูแลบังคับบัญชาพระสงฆ์ในหัวเมืองทิศเหนือ

ทิศใต้ มีเมืองสระหลวง (เมืองพิจิตรปัจจุบัน) มีพระสังฆราชปกครองดูแลบังคับบัญชาพระสงฆ์ในหัวเมืองทิศใต้

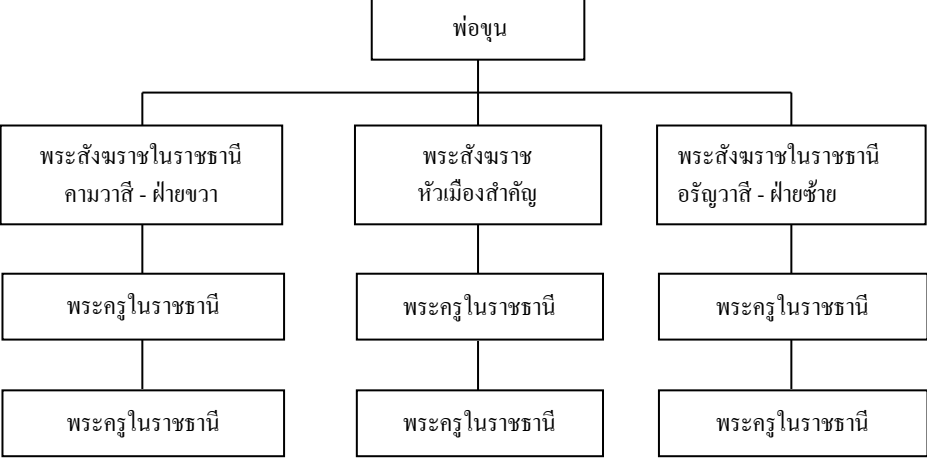
ทิศตะวันออก มีเมืองสองแคว (เมืองพิษณุโลกปัจจุบัน) มี พระสังฆราชหัวเมืองปกครองดูแลบังคับบัญชาพระสงฆ์ในหัวเมืองทิศตะวันออก

ทิศตะวันตก มีเมืองนครชุม หรือซากังราว⁷ (เมืองกำแพงเพชรปัจจุบัน) มีพระสังฆราชหัวเมืองปกครองดูแลบังคับบัญชาพระสงฆ์ในหัวเมืองทิศตะวันตก

พระสังฆราชตามหัวเมืองต่างๆ ตามที่กล่าวมาทั้งหมดจะขึ้นตรงต่อพระสังฆราชในราชธานีอีกทีหนึ่ง และพระสังฆราชในราชธานีก็จะขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์อีกทีหนึ่งตามลำดับ (โปรดดูโครงสร้างการปกครองในสมัยกรุงสุโขทัยหน้าถัดไป)

๔.๑.๒ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยกรุงสุโขทัย

การปกครองของคณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย หัวเมืองต่างๆ มีการปกครองตามลำดับลดหลั่นกันไป โดยขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ในราชธานีอีกทีหนึ่ง ดังโครงสร้าง การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยกรุงสุโขทัย ดังนี้ คือ :

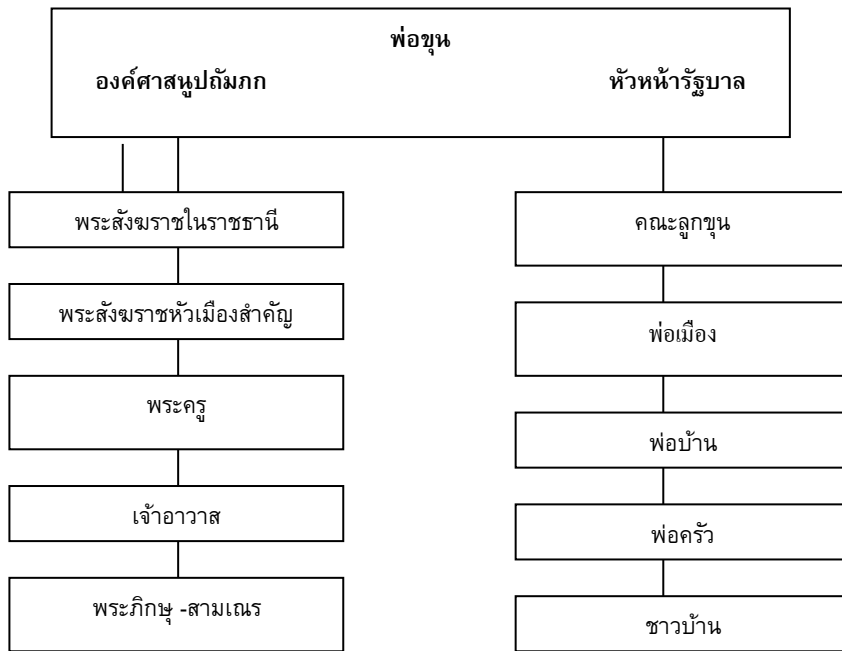

ภาพที่ ๔.๑ การปกครองคณะสงฆ์สมัยสุโขทัย⁸

๔.๑.๓. เปรียบเทียบโครงสร้างระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัย มีลักษณะสอดคล้องคู่ขนานกับการจัดโครงสร้างการปกครองของประเทศ โดยมีพ่อขุนหรือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของทั้งสองฝ่ายคือทั้งฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักร ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรกับ ศาสนจักรมีมาอย่างต่อเนื่อง โดยที่ฝ่ายศาสนจักรได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากฝ่ายอาณาจักรอยู่เสมอ โดยพิจารณาได้จากภาพต่อไปนี้ ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์กัน

⁷ ดนัย ไชยโยธา, การเมืองการปกครองของไทย, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.
⁸ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๕๕.

ภาพที่ ๔.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในสมัยสุโขทัย⁹

๔.๒ การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาในยุคต้นๆ มีลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ยังคงยึดรูปแบบลักษณะการปกครองมาจากกรุงสุโขทัย โดยแบ่งลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ คณะ คือคณะคามวาสีกับคณะอรัญญวาสี ต่อมาจึงมีการพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์เพิ่มเติมขึ้น เพราะเกิดจากการพัฒนาของคณะอรัญญวาสีเดิมที่มีการเจริญอย่างแพร่หลาย ทำให้คณะคามวาสีมีพระสงฆ์ลดจำนวนน้อยลง ต่อมามีการส่งพระสงฆ์จากอยุธยา เชียงใหม่ และกัมพูชา ไปสู่ลังกาประเทศ บวชใหม่เป็นนิกายสิงหล กลับมาสู่กรุงศรีอยุธยาและเกิดการเปลี่ยนแปลงนิกายเพิ่มขึ้นเป็นคณะป่าแก้วในที่สุด โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๑. รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีรูปแบบมาจากสมัยกรุงสุโขทัย แต่สิ่งที่แตกต่างจากการปกครองในสมัยกรุงสุโขทัยในกาลต่อมาก็คือ มีคณะสงฆ์ใหม่ที่เกิดขึ้นมาเพิ่มอีกคณะหนึ่งก็คือคณะป่าแก้ว ซึ่งการก่อตั้งคณะดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากลังกาคลายกัณกับการเกิดคณะอรัญญวาสีในสมัยกรุงสุโขทัย ส่วนรายละเอียดของการก่อตั้งคณะป่าแก้ว ได้รับการบันทึกไว้ในหนังสือตำนานโยนก ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ในยุคกรุงศรีอยุธยา คณะอรัญญวาสี มีพระเพณีสืบเชื้อสายมาจากพระสงฆ์ลังกาวงศ์และเจริญแพร่หลายนำหน้าคณะคามวาสี ที่สืบเชื้อสายมาจากพระสงฆ์นิกายเดิมของกรุงสุโขทัย จำนวนพระสงฆ์คณะคามวาสี ได้ลดจำนวนลงน้อยลงทุกที และในปี พ.ศ.๑๙๖๕ พระสงฆ์คณะนี้จำนวน ๑๐ รูป¹⁰ จากอยุธยาเชียงใหม่ และกัมพูชาได้พาพระสงฆ์อีกหลายรูปเดินทางไปยังลังกาประเทศ และบวชแปลงนิกายใหม่เป็นสิงหลนิกาย โดยมีพระวันรัตมหาเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ ใน พ.ศ.๑๙๖๗ และได้

⁹ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, หน้า ๕๕.

¹⁰ พระธรรมคัมภีร์, พระเมธังกร, พระญาณมงคล, พระศีลวงศ์, พระสารีบุตร, พระธรรมรัตนกร, พระพุทธสาคร, พระพรหมมุนี, พระโสมเถระ, พระญาณสิทธิ, ๑- ๗ เป็นพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่, ๘ - ๙ เป็นพระสงฆ์ชาวอยุธยา, ๑๐ เป็นพระสงฆ์ชาวกัมพูชา.

ทำการศึกษาพระธรรมวินัย ณ ลังกาประเทศอยู่หลายปีจนแตกฉาน และเมื่อเดินทางกลับมายังกรุงศรีอยุธยา ได้นิมนต์พระมหาเถระชาวลังกาประเทศจำนวน ๒ รูป คือ พระมหาวิกรมพาหุ และพระอุดมปัญญา เดินทางร่วมมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย เมื่อเดินทางถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว พระสงฆ์เหล่านั้นได้แยกย้ายกันออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนมีผู้คนเลื่อมใสศรัทธา และขออุปสมบทเป็นจำนวนมาก ในที่สุดพระสงฆ์เหล่านั้นได้แยกตัวออกมาตั้งคณะปกครองสงฆ์ใหม่ เรียกว่า คณะป่าแก้ว ด้วยสาเหตุที่พระอุปัชฌาย์ชาวลังกาของพระสงฆ์เหล่านั้น ชื่อว่า วันรัต ซึ่งแปลว่า ป่าแก้ว และยังมีที่พำนักจำพรรษาของคณะสงฆ์เหล่านั้น มีชื่อต่อท้ายด้วยคำว่าป่าแก้ว เช่น วัดไตรภูมิคณะป่าแก้ว วัดเขียนคณะป่าแก้ว เป็นต้น

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย แบ่งการปกครองออกเป็น ๓ คณะ ซึ่งได้แก่

๑. คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คือ พระสงฆ์ที่สืบมาจากนิกายเดิมที่มีมาตั้งแต่แรกสมัยกรุงสุโขทัย และทำการศึกษาพระไตรปิฎกตลอดถึงการศึกษาจากคัมภีร์ต่างๆ จนแตกฉาน หรือที่รู้จักว่า สายคันถธุระ

๒. คณะอรัญญวาสี คือ พระสงฆ์ดั้งเดิมที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย โดยมุ่งเน้นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลัก และจำพรรษาอยู่ตามวัดต่างๆ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากชุมชน ที่รู้จักกันว่า พระสายวิปัสสนาธุระหรือพระป่า

๓. คณะคามวาสีฝ่ายขวา คือ คณะสงฆ์นิกายเดิมที่ไปบวชและแปลงนิกายที่ลังกาประเทศแล้วกลับมา เผยแผ่พระพุทธศาสนาจนมีผู้คนเลื่อมใสศรัทธา และขออุปสมบทเป็นจำนวนมากและรู้จักกันต่อมาว่าภายหลังว่า “คณะป่าแก้ว”

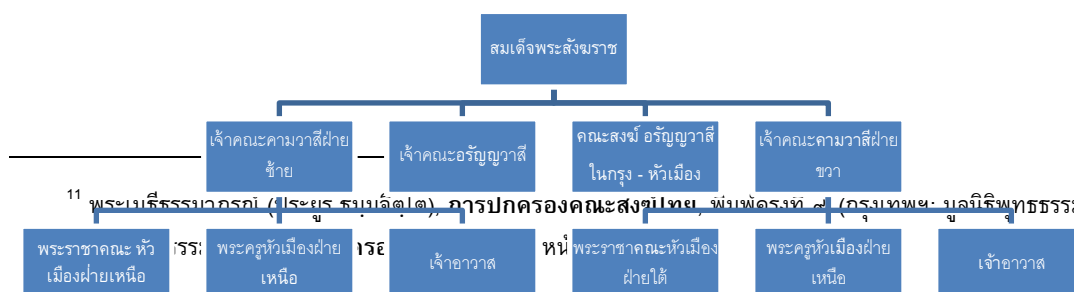
สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ยังมีเจ้าคณะใหญ่อีก ๓ รูป¹¹ คือ เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เจ้าคณะอรัญญวาสี และเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาพระสงฆ์ของแต่ละ คณะพระมหากษัตริย์ เป็นผู้ทรงสถาปนาเจ้าคณะใหญ่รูปใดรูปหนึ่ง ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งเป็นประมุขสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร

ส่วนการปกครองบริหารกิจการคณะสงฆ์ ตามหัวเมืองชั้นในและชั้นนอก เจ้าคณะใหญ่ทั้งสามรูปสามคณะแบ่งเขตรับผิดชอบกัน กล่าวคือ เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ปกครองดูแลกิจการคณะสงฆ์ในหัวเมืองฝ่ายเหนือ เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวาก็ปกครองดูแลบังคับบัญชาคณะสงฆ์ในหัวเมืองฝ่ายใต้ และเจ้าคณะอรัญญวาสี ปกครองดูแลบังคับบัญชาพระภิกษุสงฆ์คณะอรัญญวาสี ทั้งในหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้¹²

๔.๒.๒. โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

รูปแบบและโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น จะมีการแบ่งลักษณะการปกครองออกเป็นสามส่วนด้วยกัน โดยมีเจ้าคณะทั้งสามฝ่ายปกครองดูแลบังคับบัญชากันตามฝ่ายต่างๆ เจ้าคณะ คามวาสีฝ่ายซ้ายก็ปกครองดูแลพระราชาคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ พระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือ และเจ้าอาวาส เจ้าคณะอรัญญวาสี ปกครองดูแลบังคับบัญชาคณะสงฆ์อรัญญวาสีในกรุงและหัวเมือง เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา ดูแลบังคับบัญชาพระราชาคณะหัวเมืองฝ่ายใต้ พระครูหัวเมืองฝ่ายใต้ และเจ้าอาวาส แต่เจ้าคณะทั้งสามคณะก็จะขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราชอีกทีหนึ่ง

ตำแหน่งที่รองลงมาจากเจ้าคณะใหญ่ คือตำแหน่งพระราชาคณะ พระครูและเจ้าอาวาสปกครองลดหลั่นกันตามลำดับ โดยพิจารณาจากโครงสร้างดังต่อไปนี้

¹¹ พระเบ็ญจธรรมสาร (ประยูร ธมฺมปัดฺธ๑๔), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

ภาพที่ ๔.๓ การปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา¹³

ตำแหน่ง เจ้าคณะใหญ่ตามหัวเมืองต่างๆ ขึ้นอยู่ภายใต้การปกครองบังคับบัญชาดูแลจากสมเด็จพระสังฆราช เพราะถือว่าเป็นประมุขของสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนรายละเอียดนอกเหนือจากนี้ ให้ค้นคว้าศึกษาจากตำราอื่นๆ ที่มีผู้แต่งไว้ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์เท่านั้น และส่วนที่เกี่ยวข้องบางส่วนบางตอนเท่านั้น

๔.๓ การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี

เมื่อพ.ศ.๒๓๑๐ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ ณ กรุงธนบุรี ซึ่งเป็นการตั้งเมืองหลวงใหม่ โดยย้ายมาจากกรุงศรีอยุธยาเดิม ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว พระองค์ทรงทำการสงครามกับพม่าตลอดช่วงระยะเวลาการสร้างเมืองพร้อมๆ กัน แต่ในด้านพระพุทธศาสนา พระองค์ก็ทรงทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเท่าที่ทรงมีโอกาส เช่นการสร้างวัดบางยี่เรือเหนือ (วัดราชคฤห์ ปัจจุบัน) แต่ก็ทรงทำการปฏิสังขรณ์วัดเก่า และทรงจัดต่างๆ ในกรุงขึ้นเป็นพระอารามหลวง อารามพระภิกษุผู้รู้ธรรมมีศีลาจารวัตรปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเข้ามาตั้งเป็นพระราชคณะช่วยรับภาระบำรุงพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกจากหัวเมืองต่างๆ มาเลือกคัดจัดเป็นฉบับหลวง¹⁴ แต่ยังไม่ทันเสร็จสมบูรณ์ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ในยุคดังกล่าว ยังยึดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์มาจากกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก เพราะสาเหตุหลายประการ เช่นกำลังสร้างเมืองใหม่ ระยะดังกล่าวบ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะสงคราม โดยแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ คณะ เหมือนกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่

๑. คณะคามวาสีฝ่ายชาย คือคณะสงฆ์ดั้งเดิมที่ได้ประพฤติดิปฏิบัติสืบกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มุ่งเน้นศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ในด้านศาสนา
๒. คณะอรัญญวาสี คือพระสงฆ์ดั้งเดิมที่ได้ประพฤติดิปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเหมือนกัน
๓. คณะคามวาสีฝ่ายขวา คือพระสงฆ์ที่สืบเชื้อสายมาจากพระสงฆ์ที่เดินทางไปอุปสมบทแล้วแปลงนิกายเป็นสิงหลนิกายในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ทั้งสามคณะได้ดำเนินการปกครองกำกับดูแลพระสงฆ์แต่ละคณะ ให้อยู่ภายใต้การปกครอง จนสิ้นสมัยกรุงธนบุรีและเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๔.๔ การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วงรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ นั้นยังมีการยึดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์มาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาถึงมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเรื่อยมา จนส่งผลถึงการ

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

¹⁴ พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๕๖.

เปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ และผลักดันให้เกิดการตราพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงามแก่สถาบันสงฆ์เอง

๔.๔.๑. รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ร. ๑-๔)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีในยุคต้น ๆ การปกครองคณะสงฆ์ยังยึดรูปแบบของการปกครองคณะสงฆ์มาจากกรุงศรีอยุธยา มาดำเนินการปกครองบริหารกิจการคณะสงฆ์อยู่ โดยพอจะสรุปรายละเอียดได้ ดังต่อไปนี้ คือ

ในส่วนของการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พร้อมกับพระราชอนุชาคือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ในขณะที่เดียวกัน พระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ พระองค์ทรงบริหารบ้านเมืองอย่างต่อเนื่องและเรียบร้อยด้วยดี ในด้านพระพุทธศาสนาทรงทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองสืบมา แต่ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดฯ ให้ถอดยศ สมเด็จพระสังฆราช (ชิน) วัดหงส์ ลงมาดำรงตำแหน่งเป็นพระธรรมธีรราชมุนี และโปรดฯ ให้สมเด็จพระสังฆราช (สี) พระพุฒาจารย์ และพระพิมลธรรมที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระบรมราชโองการให้ถอดยศ กลับมาดำรงตำแหน่งและสมณศักดิ์เดิมต่อไป

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ในยุคนี้ ถือว่ายังเป็นการรักษารูปแบบมาจากกรุงศรีอยุธยาสืบมา แต่มีการเปลี่ยนแปลงในการเรียกชื่อคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายมาเป็น คณะเหนือ และคณะคามวาสีฝ่ายขวามาเป็นคณะใต้ ส่วนคณะอรัญญวาสี ยังคงเรียกชื่อตามเดิม ไม่ได้เปลี่ยนแปลงชื่อแต่อย่างใด ถึงแม้ว่าในช่วงดังกล่าว มีจำนวนพระภิกษุลดน้อยลง หลังจากนั้น ได้ทรงตรากฎหมายสำหรับพระสงฆ์ เพื่อกวดขันความประพฤติของพระสงฆ์ในยุคนี้ การตรากฎหมายดังกล่าวไม่มีมาตรา ไม่มีบทหรือตอน แต่อย่างใด แต่เป็นข้อรับสั่งห้ามพระภิกษุ สามเณรประพฤติปฏิบัติที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น ตัวอย่างของกฎหมายคณะสงฆ์ฉบับที่ ๖ ซึ่งประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๓๒๖ โดยมีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ห้ามมิให้ภิกษุสามเณร สงเคราะห์ฆราวาส ให้ผลไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เป็นต้น อย่าให้ผสมผสานขอกกล่าวปาวร้องเรียกร่ำสิ่งของอันเป็นของฆราวาส อันมิใช่ญาติ และห้ามอย่าให้เป็นเหตุใช้สอยข้าวสารสินการฆราวาส และห้ามบรรดาการทั้งปวง อันผิดจากพระปาฏิโมกข์สังวรวินัย”¹⁵

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ ๓ คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยมีการตั้งคณะเพิ่มเติมขึ้นมาอีกคณะหนึ่ง คือคณะกลาง โดยแยกวัดต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร ทั้งที่เป็นพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ ให้ขึ้นตรงต่อคณะกลาง ที่ตั้งขึ้นมาใหม่ โดยมีกรมหมื่นปรมาธิบดีโนรส วัดพระเชตุพน เป็นเจ้าคณะ รวมความแล้ว รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนี้ จึงแยกออกเป็น ๔ คณะด้วยกัน คือ

๑. คณะกลาง (เพิ่มเข้ามาใหม่) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ ทั้งหมด มีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฉิม) วัดมหาธาตุ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่
๒. คณะเหนือ (เดิมคือ คามวาสีฝ่ายซ้าย) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่) วัดสุทัศน์เทพวราราม ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่
๓. คณะใต้ (เดิมคือคามวาสีฝ่ายขวา) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในภาคใต้ทั้งหมด มีสมเด็จพระวันรัตน์ (เซ่ง) วัดอรุณราชวราราม ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่
๔. คณะอรัญญวาสี (คณะเดิมที่มีอยู่ก่อน) มีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) วัดสระเกศ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่

๔.๔.๒ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ร.๑-ร.๔)

โครงสร้างและรูปแบบของลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นแบ่งลักษณะการปกครอง

¹⁵ สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๒.

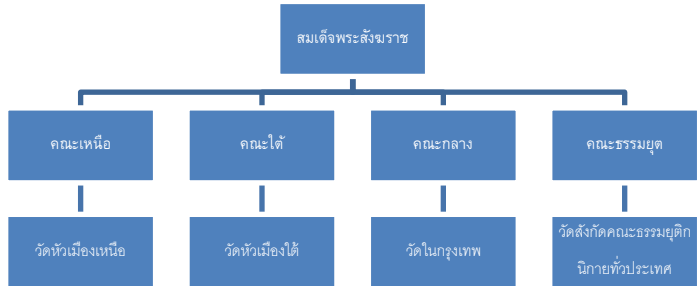
พระสังฆราชผู้เป็นอุปัชฌาย์ หลังจากที่ได้ทรงผนวชได้ ๑๕ วัน สมเด็จพระบรมชนกนาถ คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็เสด็จสวรรคตโดยที่ไม่ได้รับสั่งมอบราชสมบัติแก่ผู้ใด ผู้ที่มีสิทธิ์ขึ้นครองราชย์ต่อจากรัชกาลที่ ๒ แล้วก็คือ พระวชิรญาณ เพราะว่าพระองค์ทรงเป็นราชโอรสองค์ใหญ่อันเกิดแต่พระอัครมเหสี แต่พระวชิรญาณ ก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะอยู่ครองสมณเพศต่อไป ในที่ประชุมพระราชมณเฑียรและเสนาบดีจึงถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ผู้เจริญพระชันษากว่าพระวชิรญาณถึง ๑๗ พระชันษา พระองค์ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๓

ขณะที่พระวชิรญาณ ทรงผนวชและประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุ พระองค์ทรงศึกษาพระธรรมวินัยและภาษาบาลีจนสามารถสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค ต่อมาพระองค์ได้พบกับพระเถระชาวมอญรูปหนึ่งชื่อว่า ชาย พุทฺธวงโส (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งพระราชาคณะที่พระสุเมธมุนี วัดบวรเมศร เมืองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ในปัจจุบัน) อุปสมบทมาแต่เมืองมอญและจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรเมศร พระเถระรูปนี้มีความรู้ฉลาดในพระวินัยปฏิบัติอย่างเคร่งครัด พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะปฏิบัติตามแบบอย่างพระมอญรูปนี้ จึงทรงย้ายจากวัดมหาธาตุไปประทับจำพรรษา ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาสในปัจจุบัน) เมื่อปี พ.ศ.๒๓๗๒ พระองค์ทรงเข้ารับการอุปสมบทซ้ำ โดยมีพระสุเมธมุนีเป็นพระอุปัชฌาย์ ทรงศึกษาพระธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติจากพระอุปัชฌาย์แล้วได้เผยแพร่ถือปฏิบัติเคร่งครัดพระวินัยแบบมอญ จนมีผู้เคารพนับถือเป็นจำนวนมาก จึงได้ทรงประกาศตั้งคณะสงฆ์ใหม่ขึ้นเรียกว่า คณะธรรมยุติกนิกาย โดยกำหนดเอาการผูกพัทธสีมาใหม่ ณ วัดสมอราย พ.ศ.๒๓๗๖ ให้เป็นการก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย พ.ศ.๒๓๗๙ พระองค์ทรงได้รับการพระราชทานสมณศักดิ์เป็นเจ้าอาวาสครองวัดบวรนิเวศวิหาร

เมื่อพระองค์ได้ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ก็ทรงแต่งตั้งพระเถระจำนวน ๙ รูป¹⁸ เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อบริหารของคณะธรรมยุติกนิกาย คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ภายใต้การนำของพระวชิรญาณเถระผู้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของผู้คนและเจ้านายเชื้อพระวงศ์ จนมีวัดที่สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นเป็นจำนวนมากในกรุงเทพมหานคร พระวชิรญาณเถระเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร อยู่เป็นระยะเวลา ๑๔ ปี ขณะที่ดำรงตำแหน่งอยู่ พระองค์ทรงเทศน์โดยการยกเอาหัวข้อธรรมมาอธิบาย เพราะเดิมมีแต่การเทศน์ชาดก ซึ่งแทรกธรรมและคติธรรมต่างๆ ไว้ประปราย การเทศน์แบบใหม่ จึงเป็นที่สนใจของผู้คนทั้งหลายในสมัยนั้น พระองค์ทรงสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับคณะธรรมยุติกนิกาย รวมระยะเวลาที่ทรงผนวชอยู่เป็นเวลาถึง ๒๗ พรรษา แล้วก็ได้ทรงลาผนวชและเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในที่สุด

๔.๖ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตอนแยกธรรมยุติกนิกาย

รูปแบบลักษณะการปกครองของคณะสงฆ์ไทย หลังสมัยเกิดคณะธรรมยุติกนิกายขึ้นมา มีรูปแบบการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือ คณะเดิมที่เป็นคณะอรัญญวาสีนั้นก็สลายไปโดยปริยาย หลังจากที่มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ออกมาประกาศใช้แล้ว รูปแบบการปกครองก็เปลี่ยนไปในที่สุด โดยพิจารณาจากโครงสร้างดังต่อไปนี้

¹⁸ พระพรหมสรเถระ, พระธัมมสิริเถระ, พระพุทธสิริเถระ, พระปัญญาอัคคเถระ, พระธัมมรักขิตเถระ, พระโสภิตเถระ, พระพุทธสันทเถระ, พระปุลสเทวเถระ, และพระสุวัฑฒเถระ.

สรุปท้ายบท

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัย แบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสี โดยทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็มีเจ้าคณะผู้ปกครองดูแลบังคับบัญชาอยู่ตามลำดับชั้น

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ยึดตามรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย นำมาใช้ในการปกครอง โดยแบ่งออกเป็น ๒ คณะ คือ คณะคามวาสี และคณะอรัญญวาสี ต่อมาการปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ คณะ คือ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่สืบมาจากนิกายเดิมตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย คณะอรัญญวาสีเป็นพระสงฆ์ที่สืบมาจากสมัยกรุงสุโขทัยเช่นกัน คณะคามวาสีฝ่ายขวา เป็นพระสงฆ์นิกายเดิมที่ไปบวชแปลงนิกายมาจากประเทศศรีลังกา ภายหลังรู้จักกันในนามว่า “ คณะป่าแก้ว ”

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีรูปแบบและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ แบ่งออกเป็น ๓ คณะ ก่อนคือ คณะเหนือ คณะใต้ และคณะอรัญญวาสี และภายหลังต่อมา มีการเพิ่มเข้าเป็น ๔ คณะ คือ คณะกลาง (เพิ่มเข้ามาใหม่) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในเขตพื้นที่ในกรุงเทพฯ ทั้งหมด คณะเหนือ (เดิมคือคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะใต้ (เดิมคือคณะคามวาสีฝ่ายขวา) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ภาคใต้ทั้งหมด และคณะอรัญญวาสี คือคณะเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว

เจ้าคณะทั้ง ๔ ได้ช่วยกันบริหารกิจการคณะสงฆ์ในสมัยให้เจริญรุ่งเรืองสืบมา จนถึงรัชกาลที่ ๕ จึงมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นการใช้กฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการบริหาร โดยได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นมาและประกาศใช้ โดยให้ศึกษารายละเอียดในบทต่อไป

คำถามท้ายบท

๑. การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัย มีรูปแบบการปกครอง และโครงสร้างอย่างไร ? อธิบาย
๒. การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นมีรูปแบบการปกครองอย่างไร
๓. การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี มีรูปแบบการปกครองอย่างไร
๔. การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความเป็นมาอย่างไร และมีรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่ ร.๑ – ร.๔ อธิบายมาให้เข้าใจการกำเนิดธรรมเนียมปฏิบัติในกาย มีความเป็นมาอย่างไร และมีผลดีต่อการปกครองคณะสงฆ์ในกาลต่อมาอย่างไร

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ดนัย ไชยโยธา, รศ.. การเมืองและการปกครองของไทย. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๘.

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา ศ. (พิเศษ). เล่าเรื่องพระจอมเกล้าฯ. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วัน

พระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี. กรุงเทพฯ ฯ: ทวีพัตร, ๒๕๔๗.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมมจิตโต). : การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ ฯ: สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). พระพุทธศาสนาในอาเซียน. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

สิริวัฒน์ คำวันสา. สงฆ์ไทยใน ๒๐๐ ปี. กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์, ๒๕๒๕.

แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ ฯ :มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.